

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1978

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ. — **Κειτούκειτος - Τιπούκειτος** (Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Σ. Μαριδάκη), ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαῖκοῦ Παν. Ι. Ζέπου*.

Ὁ καθηγητὴς κ. Γεώργιος Σ. Μαριδάκης εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς «Δειπνοσοφιστάς» τοῦ Ἀθηναίου, — εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ γαστρονομικὸν αὐτὸ ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος, — ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων συνδαιτυμόνων ἐμφανίζεται καὶ ὁ σχολαστικὸς νομικὸς Οὐλπιανός, φέρων τὸ παρωνύμιον «Κειτούκειτος». Ὁ Κειτούκειτος αὐτὸς θὰ πρέπει, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γ. Σ. Μαριδάκη, νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸν ὄρον «Τιπούκειτος», τὸν τίτλον δηλαδὴ τῆς βυζαντινῆς συλλογῆς τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσω εἰδικώτερον κατωτέρω.

Ὅλοι γνωρίζομεν τὴν σοφίαν τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη καὶ ὅλοι ἔχομεν ἀποδείξεις τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν κλασσικῶν κειμένων. Δὲν ἐκπλήσσει λοιπὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔρευνά του τὸν ἔφερε μελετητὴν καὶ τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου. Τὸ κείμενον ὅμως αὐτὸ εἴλκυσε καὶ ἄλλως τὸ ἐνδιαφέρον του. Διότι ὁ Γεώργιος Σ. Μαριδάκης, υἱὸς ἱατροῦ σιφνίου, προδῆλως ἐγοητεύθη καὶ ἀπὸ τὴν εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστάς μνηεῖαν τοῦ «ἐλλογίμου», ὡς ἀποκαλεῖται, ἱατροῦ Διφίλου τοῦ ἐκ Σίφνου, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Λυσιμάχου, — τοῦ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, — καὶ συνέγραψε τὸ ἀξιοσημεῖωτον ἔργον «περὶ τῶν προσφερομένων τοῖς ὑγιαίνουσι καὶ τοῖς νοσοῦσι» ποτῶν ἢ ἐδεσμάτων, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ συνδαιτυμόνες τοῦ Ἀθηναίου ἀναφέρονται συχνότατα.

* P. I. ZEPOS, **Keitoukeitos - Tipoukeitos**.

Ὁ Γ. Σ. Μαριδάκης ἐγοητεύθη ἀπὸ τὸ κείμενον τῶν Δειπνοσοφιστῶν διὰ τὸ νόημα καὶ διὰ τὰς εἰς τὸ κείμενον αὐτὸ διεξαγομένας συζητήσεις. Ἐγοητεύθη ὁμως καὶ ἀπὸ τὴν μνειάν τοῦ μακρυνοῦ προγόνου του, τοῦ σιφνίου ἱατροῦ Διφίλου.

Ὑποκλίνομαι λοιπὸν μὲ σεβασμὸν καὶ πρὸ τῆς μνειᾶς τοῦ σιφνίου ἱατροῦ εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστὰς καὶ πρὸ τοῦ ὅλου χαριτωμένου ἔργου τοῦ Ἀθηναίου. Συγκινοῦμαι ὁμως καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μαριδάκη ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ προγόνου του ἱατροῦ καὶ διὰ τὸν πρὸς τὴν ὠραίαν Σίφνον ἔρωτά του. Μὲ ἀγάπην δὲ καὶ μὲ σεβασμὸν τοῦ ἀφιερώνω τὴν ἀκολουθοῦσαν ἀνακοίνωσιν.

Ὅμως εἰς τὸ προοίμιον αὐτὸ ὀφείλω ἀκόμη ὀλίγας λέξεις. Ὅφειλω δηλαδὴ εἰδικώτερον, νὰ ἐκφράσω διπλὴν τὴν χαράν μου διὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη. Πρῶτον μὲν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἐλκυστικοῦ θέματος. Δεύτερον δέ, διότι μὲ τὴν ὑπόδειξιν αὐτήν, ὁ σοφὸς πρεσβύτης καὶ γεραρὸς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν συνάδελφος, ὑπῆρξε πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος καθηγητῆς μου εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. Μὲ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ δ' αὐτομάτως μ' ἐπανέφερεν εἰς τάξιν ἀπλοῦ φοιτητοῦ. Καὶ ἡ ἐπαναφορὰ αὕτη εἶναι, διὰ τὴν νοσταλγίαν της, ἰδιαιτέρως εὐπρόσδεκτος διὰ τὸν σημερινὸν ὁμιλητήν.

I

Ὡς πρὸς τοὺς «Δειπνοσοφιστὰς» τοῦ Ἀθηναίου, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προβῶ εἰς ἐκτενῆ περιγραφὴν καὶ εἰς λεπτομερεῖ ἀνάλυσιν. Ἀπὸ τῆς πρώτης των ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μουσούρου εἰς Βενετίαν κατὰ τὸ 1514, οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» ἐγνώρισαν πολλὰς ἐκδόσεις ἢ μεταφράσεις τοῦ κειμένου των, πολλὰ δ' εἶναι καὶ αἱ συναφεῖς μονογραφίαι, ὅσαι ἐδημοσιεύθησαν μέχρι σήμερον¹. Περιορίζομαι, λοιπὸν, νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν «Δειπνοσοφιστῶν» Ἀθήναιος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔζησεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, βραδύτερον δ' εἰς Ρώμην κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος, ὅταν αὐτοκράτορες ἦσαν ὁ Κόμμοδος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.

1. Βλ. τὰς ἐκδόσεις G. K a i b e l (Teubner, I - III, Λειψία, 1887 - 1890), Ch. B. G u l i c k, (The Loeb Classical Library, I - VII, 1827 - 1941, ἀνατ. 1961, μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως), ἔνθα (τόμ. I) καὶ ἄλλη συναφὴς βιβλιογραφία, ἐξ ἧς βλ. ἰδίως J. S c h w e i g h ä u s e r, (I - XIV, Στρασβοῦργον, 1801 - 1807). Βλ. καὶ K. M e n g i s, Die schriftstellerische Technik im Sophistenmahl des Athenaios (1920), ὡς καὶ ἄλλους συγγραφεῖς σημειωμένους εἰς *The Oxford Classical Dictionary* (β' ἔκδ. 1970) λέξ. Athenaeus (1), σελ. 139, καὶ εἰς P a u l y - W i s s o w a, Realencyclopädie κλπ., λέξ. Athenaios (22).

Πενιχραὶ εἶναι αἱ εἰδήσεις, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν χρονολογίαν συντάξεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθηναίου.

Ὁ Σουΐδας (Σούδα), οὕτω, γράφει εἰς τὸ Λεξικόν του τὰ ἐξῆς: «Ἀθήναιος *Ναυκρατίτης γραμματικός, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου*» (ἦτοι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου). Ὁ δ' αὐτοκράτωρ Κόμμοδος ἀναφέρεται εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστὰς ὡς σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου (XII. 537 f). Δεδομένου δ' ὅτι ὁ Κόμμοδος ἐφονεύθη κατὰ τὸ ἔτος 192 θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Δειπνοσοφισταὶ ἐγράφησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ τὸ πολὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅμως, ὅτι ὁ Ἀθήναιος μνημονεύει εἰς τὸ κείμενόν του (XV. 686 c) καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τῶν συνδαιτυμόνων τοῦ συμποσίου νομικοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ ἐκ Τύρου. Τὸν Οὐλπιανὸν δ' αὐτὸν ἐρμηνευταί τινες τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἐταύτισαν πρὸς τὸν διάσημον νομομαθῆ Δομίτιον Οὐλπιανόν, τὸν ἐκ Τύρου ἐπίσης καταγόμενον *praefectus praetorio* ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, συγγραφεὶα πολλῶν καὶ διασήμεων νομικῶν ἔργων, ὁ ὁποῖος ὄντως ἐδολοφονήθη κατὰ τὸ ἔτος 228 ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιβάλη εἰς αὐτοὺς τὴν πειθαρχίαν. Ἐκ τῆς ταυτίσεως ταύτης, οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ συνήγαγον, ὅτι οἱ Δειπνοσοφισταὶ συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἔτι τινα μετὰ τὸ ἔτος 228. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη, παραγνωρίζουσα, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν συνδαιτυμόνων τῶν Δειπνοσοφιστῶν εἶναι συνήθως παρωνύμια καὶ συχνότατα φανταστικά, θὰ πρέπει νὰ γίνη δεκτὴ μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν².

Ἐγράφησαν οὕτως οἱ «*Δειπνοσοφισταὶ*» κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου ἢ τὸ πολὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος, ὡς ἐλέχθη. Ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἔργον αὐτὸ μακρὰν (εἰς δεκαπέντε βιβλία) περιγραφὴν συμποσίου, τὸ ὁποῖον ἔγινε τότε εἰς τὴν Ρώμην, ὅταν ὁ Ἀθήναιος ἦτο πιθανότατα συχνὰ ὁμοτράπεζος ἰσχυρῶν καὶ διασήμεων ρωμαίων.

2. Βλ. Σοῦϊδα Λεξικόν (Σούδα, ἔκδ. Imm. Bekker, Βερολῖνον, 1854) λέξ. «Ἀθήναιος» (σελ. 33) καὶ λέξ. «Κεϊτούκειτος» (σελ. 588). Πρβλ. καὶ K. Mengis, ἔ.ἀ., σελ. 31 ἐπ., ὡς καὶ Ch. B. Gulick, ἔ.ἀ., VII σ. 175 σημ. c, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία ὡς πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Οὐλπιανοῦ. Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως τῶν δύο Οὐλπιανῶν βλ. τὰς ἀντιτιθεμένας γνώμας τοῦ Κουϊακίου, τοῦ Suaresius, τοῦ J. Schweighäuser, τοῦ J. Nicole κ.ἀ., ὡς αὗται σημειοῦνται εἰς P. Noailles, Tipucitus, «*Mélanges de droit romain dédiés à G. Cornil*» (1926) σσ. 177 ἐπ., ἰδίως σ. 182, ὡς καὶ εἰς Ad. Berger, Tipoukeitos, *The Origin of a Name*, «*Traditio, Studies in Ancient and Medieval History*», III (New York, 1945) σσ. 392-402 = «*Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano*», 14-15 N. S. (1951) σσ. 277-289.

Τὸ συμπόσιον, κατὰ τὸ κείμενον τοῦ ἔργου, προσφέρει ὁ Λαρήνσιος, πράγματι δ' ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ καλύπτεται ὁ P. Livius Larensis, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ pontifex minor ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἦτο εὐρυμαθέστατος καὶ βαθὺς γνώστης τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων. Τὸ δ' ἔργον τοῦ ὁ Ἀθήναιος ἀπευθύνει εἰς τὸν φίλον του Τιμοκράτην, πρὸς τὸν ὁποῖον διηγεῖται ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δείπνου.

Ἡ συζήτησις στρέφεται γύρω ἀπὸ ποικίλα θέματα, γραμματικά, φιλολογικά, ἱατρικά, ἀρχαιολογικά κ. ἄ., κάποτε καὶ πολιτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά. Τὸ κύριον βάρος ὅμως τῆς διηγήσεως πίπτει εἰς τὰς γαστρονομικὰς πληροφορίας καὶ εἰδήσεις, λ. χ. περὶ μαγείρων καὶ τῆς προελεύσεώς των, περὶ τῶν σπανίων ἐδεσμάτων ἢ ποτῶν, περὶ τῶν καρπῶν, ἐδωδίων ἢ ἐξωτικῶν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων προϊόντων τῆς γῆς ἢ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ περὶ διαίτης, ἀκόμη καὶ περὶ μουσικῆς καὶ μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἄλλων στοιχείων πού συμβάλλουν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ συμποσίου.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἀθήναιος, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου του συνοψίζει τὸ περιεχόμενον του ὡς ἑξῆς — κατ' ἐλευθέραν μετάφρασιν: «Τίποτε δὲν παρέλειψεν (ὁ Ἀθήναιος) νὰ μνημονεύσῃ... Ἐγραψεν οὕτω εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῶν ἰχθύων, τῆς χρείας των καὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματός των. Ἐπίσης περὶ τῶν χορταρικῶν καὶ τῶν ζῶων παντὸς εἶδους. Ἐπίσης ἐμνημόνευσεν ἱστορικούς, ποιητάς, φιλοσόφους καὶ μουσικὰ ὄργανα καὶ ἀστεῖα ἀναριθμητά, καθὼς καὶ τὰ ποικίλα ποτά, τὸν πλοῦτον τῶν βασιλέων, τὰ μεγέθη τῶν πλοίων καὶ ὅσα ἄλλα πού δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σημειωθοῦν ὅλα, διότι δὲν θὰ ἤρκει ὁλόκληρος ἡ ἡμέρα διὰ νὰ ἀπαριθμηθοῦν ἐν πρὸς ἐν κατὰ τὸ εἶδος των. Μὲ μίαν λέξιν, ἡ διήγησις μιμεῖται τὴν πολυτέλειαν τοῦ δείπνου καὶ τὴν ἐτοιμασίαν του». Αὐτὸ δ' εἶναι τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον προσφέρει ὁ Ἀθήναιος, τὸ «ἡδιστον λογόδειπνον», ὅπως ὁ ἴδιος τὸ ἀποκαλεῖ, προσθέτων, ὅτι «ξεπερνᾷ» εἰς αὐτὸ τὸν ἑαυτόν του, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ρήτορες, καὶ προχωρεῖ μὲ ἄλματα, μὲ αὐτὴν ἐν τῷ λέγειν θερμότητα», εἰς τὰ ἐπόμενα τμήματα τοῦ βιβλίου του.

Οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» εἶναι οὕτω βιβλίον ἀποδίδον τὰς συζητήσεις τῶν συνδαιτυμόνων ἐπὶ ποικίλων θεμάτων, μὲ παραπομπὰς δὲ καὶ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀπολεσθῇ τὰ ἔργα. Εἰς τοὺς «Δειπνοσοφιστάς» ὅμως, τὸ κύριον βάρος ἔχει ριφθῇ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐδεσμάτων καὶ ποτῶν πού ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὸ δείπνον. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» τοῦ Ἀθηναίου ἀποτελοῦν μὲν δεῖγμα καὶ συνέχειαν τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων γνωστῶν «Συμποσίων», λ. χ. τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος,

τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Λουκιανοῦ κ.ἄ., συγχρόνως ὅμως ἀποτελοῦν καὶ δεῖγμα καὶ συνέχειαν τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων γαστρονομικῶν ἔργων, λ.χ. τοῦ Ἀρχεστράτου, τοῦ Τιμαχίδα, τοῦ Μάτρωνος κ.ἄ. Ὡς ἔργον δὲ γαστρονομικόν, οἱ «Δειπνοσοφισταί» τοῦ Ἀθηναίου, ἴσως ὑπερβαίνουν κάθε προηγούμενον καὶ συνιστοῦν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐπιστήμης τῆς γαστρονομίας, ἀκόμη καὶ γαστριμαργίας τῆς ἐποχῆς του.

Πολλοὶ εἶναι οἱ μετέχοντες τοῦ συμποσίου συνδαιτυμόνες. Ὅπως δὲ συμβαίνει εἰς τὰ βιβλία τοῦ εἵδους αὐτοῦ, οἱ συνδαιτυμόνες εἶναι ἢ πρόσωπα πραγματικά, καλυπτόμενα συχνὰ μὲ ψευδώνυμα ἢ παρωνύμια, ἢ πρόσωπα φανταστικά, ἀντιπροσωπεύοντα ποικίλα ἐπαγγέλματα ἢ λειτουργήματα.

Πλὴν οὕτω τοῦ προσφέροντος τὸ δεῖπνον Λαρηνσίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινε προηγουμένως λόγος, μετέχουν τοῦ συμποσίου καὶ ὁ ἱατρὸς Γαληνός, ὁ κυνικὸς Θεόδωρος (ἀποκαλούμενος Κύνουλκος), ὁ γραμματικὸς Μυρτίλος ὁ Θεσσαλός, ὁ ἐξηγητὴς τῶν νόμων Μανσούριος, ὁ φιλόσοφος Ποντιανὸς ὁ Νικομηδεύς, ὁ μουσικὸς Ἀλκείδης, ὁ γραμματικὸς Πλούταρχος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ φιλόσοφος Φιλάδελφος ὁ Πτολεμαεὺς καὶ ἄλλοι, εἴτε ἐπώνυμοι γραμματικοί, ἱατροὶ καὶ φιλόσοφοι εἴτε ἀνώνυμοι μάγειροι, καθαρωδοὶ κ.ἄ.

Μεταξὺ ὅμως ὅλων αὐτῶν δεσπόζουσιν κατέχει θέσιν ὁ νομικὸς Οὐλπιανὸς ὁ ἐκ Τύρου, «ὁ τῶν δειπνῶν ταμίης», (II. 58. b), ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ἐρωτᾷ δι' ἐκάστην λέξιν ἢ ὅρον ἐὰν «κεῖται ἢ οὐ κεῖται», δηλαδὴ ἂν ἡ λέξις ἢ ὁ ὅρος ἀπαντᾷ ἢ δὲν ἀπαντᾷ εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Ὅπως γράφει ὁ Ἀθήναιος (I. 1d): «... Οὐλπιανὸς ὁ Τύριος, ὃς διὰ τὰς συνεχεῖς ζητήσεις, ἃς ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ποιεῖται ἐν ταῖς ἀγναιῖς, περιπάτοις, βιβλιοπωλείοις, βαλανείοις, ἔσχεν ὄνομα τοῦ κυρίου διασημότερον *Κειτούκειτος*. Οὗτος ὁ ἀνὴρ νόμον εἶχεν ἴδιον, μηδενὸς ἀποτρώγειν πρὶν εἰπεῖν «κεῖται ἢ οὐ κεῖται», οἷον εἰ κεῖται ὥρα ἐπὶ τοῦ τῆς ἡμέρας μορίου, εἰ ὁ μέθυσος ἐπὶ ἀνδρός, εἰ ἡ μήτρα κεῖται ἐπὶ τοῦ ἐδωδίου βρώματος, εἰ σύαγρος κεῖται τὸ σύνθετον ἐπὶ τοῦ σὺός ... ».

Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν εἶχε τὴν μαρίαν ποὺ καὶ σήμερον ἔχουν πολλοὶ σχολαστικοὶ εἴτε νομικοὶ εἴτε ἄλλοι, τὴν μαρίαν δηλαδὴ τῆς ἐτυμολογήσεως καὶ τῆς παραπομπῆς. Καὶ τὸ παρωνύμιον «*Κειτούκειτος*» ἐξέφραζεν ἀκριβῶς τὴν συνήθειαν καὶ μαρίαν του αὐτῆς, ν' ἀναζητῇ δηλαδὴ φιλολογικὴν παραπομπήν, ἀκόμη καὶ διὰ τὴν λέξιν ποὺ ἐχαρακτήριζε ἄποιον ἔδεσμα ἢ ποτόν, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ φάγῃ ἢ νὰ πίῃ.

Πολλὰ εἶναι τὰ χωρία εἰς τὸ κείμενον τῶν Δειπνοσοφιστῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Οὐλπιανὸς ἐρωτᾷ ἢ ἀπαντᾷ, πειράζει ἢ ἐπιτιμᾷ ἢ καὶ ὀργίζεται. Κάποτε χαράττηται ὑπὸ τινος συνδαιτυμόνος ὡς «ἀρροθμοπότης» (X. 445 d) καὶ ἄλλοτε

ὥς «φιλεπιτιμητής» (XIV. 613 c). Ὅπωςδὴποτε ὁμως εἶναι συζητητής, ὥς ἀποκαλεῖται «σοφός» (XIV. 648 c), καταγόμενος δ' ἐκ Τύρου τῆς Συρίας, ἀλλὰ καὶ ἀτιμίζων κατὰ τὸ πνεῦμα, ἀποκαλεῖται ἐνίοτε καὶ «συραττικός» (III. 26 f, IX. 368. c). Καὶ ὁ θάνατός του ἀναγγελλόμενος μὲ πικρίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ λεπτότητα εἰς τὸ κείμενον, ἐλύπησεν ὅλους τοὺς συνδαιτυμόνας: «... Καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας, αὐτὸς αὐτοῦ σιωπὴν καταμαντευσάμενος, ἀπέθανεν εὐτυχῶς, οὐδένα καιρὸν νόσῳ παραδούς, πολλὰ δὲ λυπήσας ἡμᾶς τοὺς ἐταίρους» (XV. 686 c)³.

Ὁ νομικὸς Οὐλπιανός, ὁ Κειτούκειτος τῶν Δειπνοσοφιστῶν, εἶναι δεσπόζουσα μορφή εἰς τὸ συμπόσιον. Καὶ ἡ σοφία του εἶναι ἀναμφισβήτητος, ὅχι μόνον διὰ τὰς νομικάς του γνώσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην εὐρυτάτην παιδείαν του.

Τὸ παρωνύμιον ὁμως «Κειτούκειτος», τουλάχιστον ἡχητικῶς ἂν ὄχι κἄπως καὶ κατ' ἐννοίαν, προσεγγίζει τὸν ὄρον «Τιπούκειτος», ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν τίτλον τῆς βυζαντινῆς νομικῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος. Καὶ τὸ πρόβλημα ἀνακύπτει αὐτομάτως, ἐὰν ὑπάρχη κἄποια σχέσις μεταξὺ τῶν δύο ὄρων «Κειτούκειτος» καὶ «Τιπούκειτος». Ἄλλ' ἵν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ πρόβλημα αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν προηγουμένως τί ἀκριβῶς ἦτο ὁ βυζαντινὸς «Τιπούκειτος».

II

Τί ἦτο ὁ «Τιπούκειτος» καὶ ποία ἡ ἀξία του διὰ τὴν βυζαντινὴν νομικὴν γραμματείαν, ἔχει ἐπανειλημμένως ἐπισημανθῇ καὶ παλαιότερον, ἰδίως ὁμως καὶ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίδας.

Ὑπενθυμίζω, οὕτως, ὅτι ἡ λέξις Τιπούκειτος προέρχεται ἐκ συνενώσεως τῶν τριῶν λέξεων «τί, ποῦ, κεῖται» καὶ σημαίνει εὐρετήριο ἢ καὶ περίληψιν τῶν διατάξεων τῶν Βασιλικῶν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τῆς ὀγκώδους αὐτῆς ἐξηκονταβίβλου βυζαντινῆς νομοθετικῆς συλλογῆς τοῦ 9ου αἰῶνος. Συνετάχθη δ' ὁ Τιπούκειτος ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ Πατζῆ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ τόσον αἱ παραπομπαὶ του

3. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀπέθανεν εὐτυχῶς» τοῦ χωρίου XV. 686c τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου βλ. τοὺς εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν παραπεμπομένους. Αἱ λέξεις «ἀπέθανεν εὐτυχῶς» φαίνονται ἀποκλείουσαι τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἦτο ὄντως ὁ δολοφονηθεὶς κατὰ τὸ 228 νομομαθὴς Οὐλπιανός. Ἐν τούτοις, ὁ εὐτυχὴς θάνατος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ τὸ χωρίον δυνατόν νὰ συνδέεται πρὸς τὸ αὐτόθι λεγόμενον, ὅτι ὁ Οὐλπιανὸς δὲν ἀπέθανεν «νόσῳ». Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ὁ ἐκ Τύρου νομικὸς Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν δύναται ἐνδεχομένως νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ἐπίσης ἐκ Τύρου νομομαθὴ Οὐλπιανόν, τὸν δολοφονηθέντα κατὰ τὸ ἔτος 228. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη, ὥς ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς τὸ κείμενον, πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν, σήμερον δέ, κατὰ κρατοῦσαν ἄποψιν, σχεδὸν ὁμοφώνως ἀποκρούεται.

εἰς τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν ὅσον καὶ αἱ περιλήψεις διατάξεων αὐτῶν χρησιμεύουν διὰ τὴν παραβολὴν ἣ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, διεσώθη μέχρις ἡμῶν μὲ πολλὰ κενὰ καὶ μὲ πολλὰς ἐλλείψεις. Μεγάλη, οὕτως, εἶναι ἡ σημασία τοῦ Τιπουκείου διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ τῶν βυζαντινῶν σχολίων τῶν Βασιλικῶν. Καὶ ἡ σημασία του αὐτὴ κατεφάνη, ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1957 συνεπληρώθη ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Τιπουκείου εἰς πέντε τόμους, παρεδόθη δ' οὕτω εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς βυζαντινῆς νομικῆς φιλολογίας πλήρες τὸ ὅλον ἔργον, πολύτιμον καὶ κατ' ἐξοχὴν χρήσιμον διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν παραβολὴν πρὸς τὴν νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν, τοῦ H. J. Scheltema καὶ τῶν συνεργατῶν του N. van der Wal καὶ D. Holwerda⁴.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τιπουκείου, ἐπίσης ἡ συζήτησις περὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄρον «*Τιπούκειτος*», τέλος καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατζῆ ὡς τοῦ συντάκτου τῆς βυζαντινῆς ταύτης συλλογῆς.

Τὸ κείμενον τοῦ Τιπουκείου ἀπόκειται εἰς ἓνα μόνον χειρόγραφον κώδικα τοῦ Βατικανοῦ, (Cod. Vatic. Graecus 853), χρονολογούμενον πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος. Τούτου δ' ἀπλῶς ἀντίγραφα, καὶ μάλιστα ὄχι πάντοτε ἀκριβῆ, εἶναι δύο ἀκόμη χειρόγραφα τοῦ Βατικανοῦ (Vat. Graec. 1928 καὶ 1929), τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Allatius καὶ τοῦ Λαυρεντίου Portius κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Τέλος, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ὁ Heimbach ὁ νεώτερος ἀντέγραψε καὶ πάλιν τὸν χειρόγραφον κώδικα τοῦ Τιπουκείου, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπιχειρηθεῖσαν καὶ συντελεσθεῖσαν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίγραφον αὐτὸ ὑπῆρξεν ἐλλιπὲς καὶ ὄχι πάντοτε ἀκριβές, ὅπως ἄλλως τε ἐλλιπεῖς καὶ ὄχι πάντοτε ἀκριβεῖς ὑπῆρξαν καὶ αἱ παλαιότερον ἐπιχειρηθεῖσαι ἐκδόσεις. Ἐκ τῶν ἐκδόσεων δ' αὐτῶν δύνανται νὰ σημειωθοῦν ἡ ἐλλιπεστοτάτη ἔκδοσις τοῦ Assemanius κατὰ τὸ 1762, ἡ ἀποσπασματικὴ ἔκδοσις τοῦ Ροδίου Νόμου ὑπὸ τοῦ Pardessus κατὰ τὸ 1828, ἡ ἐπίσης ἐλλιπὴς ἔκδοσις τοῦ Angelo Mai κατὰ τὸ 1833, τέλος καὶ ἡ ἐλλιπὴς καὶ ὄχι πάντοτε ἀκριβὴς ἔκδοσις τοῦ Heimbach, ἡ χρησιμοποιοηθεῖσα κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Βασιλικῶν⁵.

4. Ἡ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τῶν Βασιλικῶν ὑπὸ τοῦ H. J. Scheltema καὶ τῶν συνεργατῶν του N. van der Wal καὶ D. Holwerda ἐγγίζει τὸ τέλος της. Μέχρι τοῦδε ἔχουν ἐκδοθῇ 14 τόμοι, ἐξ ὧν 7 περιέχουν τὸ κείμενον (βιβλία 1-59) καὶ 7 περιλαμβάνουν τὰ σχόλια τῶν βιβλίων 1-48.

5. Περὶ τοῦ χειρογράφου Βατικανοῦ Κώδικος ἀριθ. 853, περὶ τῶν ἀντιγραφῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ περὶ τῶν παλαιωτέρων ἐλλιπῶν ἐκδόσεων τοῦ Τιπουκείου βλ. ἡδη J. A. B. Mortreuil, *Histoire du Droit Byzantin ou du Droit Romain dans*

Ἀτυχεῖς οὕτως ὑπῆρξαν αἱ παλαιότερον ἐπιχειρηθεῖσαι ἀντιγραφαὶ καὶ αἱ προσπάθειαι ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ Τιπουκείου. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸ ἔτος 1888, τὸ Ἰνστιτούτον τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τῆς Ρώμης ἀπεφάσισε, προτάσει τοῦ F. Brandileone, τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Τιπουκείου⁶. Τὸ δ' ἔργον αὐτὸ τελικῶς ἀνετέθη εἰς τὸν C. Ferrini, ὁ ὁποῖος προσέλαβεν ὡς συνεργάτην του τὸν G. Mercati. Ἐκ τῆς συνεργασίας αὐτῆς προέκυψεν ἡ δημοσίευσίς τοῦ Α' τόμου κατὰ τὸ ἔτος 1914, ἀφοῦ προηγουμένως, κατὰ τὸ 1902, εἶχεν ἀποβιώσει ὁ C. Ferrini. Ἐκτοτε, ἡ λόγῳ τοῦ πολέμου ἐπιβραδυνθεῖσα ἔκδοσις συνεχίσθη μὲ γοργότερον ρυθμὸν: ὁ Β' τόμος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Fr. Dölger κατὰ τὸ ἔτος 1929, οἱ δὲ τόμοι Γ', Δ' καὶ Ε' ἐξεδόθησαν ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς Στεφανίας Hoermann καὶ τοῦ Erwin Seidl, ἀντιστοίχως κατὰ τὰ ἔτη 1943, 1955 καὶ 1957. Ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Τιπουκείου εἶχεν οὕτω συντελεσθῇ. Καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ εἶχε παραδοθῇ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν μὲ τὰ ποικίλα ἐνδιαφέροντα προβλήματα⁷.

l'Empire d'Orient κ.λπ., III (Paris, 1846), σσ. 252 ἐπ., καὶ C. W. E. Heimbach, Griechisch-römisches Recht im Mittelalter und in der Neuzeit, ἐν «J. C. Ersch und J. G. Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste κ.λπ.», 86 (Leipzig, 1868) σσ. 437 ἐπ., K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts (3η ἔκδ., Βερολῖνον, 1892) σ. 35. Πληρύτερον ὁμως βλ. R. Devreesse, Codices Vaticani Graeci, III (1950) σσ. 414 ἐπ., ἰδίως δὲ τὸν πρόλογον τοῦ I. Mercati, M. Κριτοῦ τοῦ Πατρὸς Τιπούκειτος sive Librorum LX Basilicorum summarium, I (ἔκδ. C. Ferrini - I. Mercati, Roma, 1914) σσ. VII ἐπ., ὡς καὶ τὰς μελέτας P. Noailles, ἔ. ἀ., ἰδίως σσ. 193 ἐπ., A. d. Berger, ἔ. ἀ. Πρβλ. καὶ L. Wenger, Die Quellen des Römischen Rechts (Wien, 1953) σ. 713, ἐνθα καὶ ἄλλαι πολλαὶ παραπομπαί.

6. Βλ. τὴν ἐνθουσιώδη ἐπιστολὴν τοῦ F. Brandileone εἰς «Buletino dell' Istituto di Diritto Romano», 1 (1888) σσ. 107 ἐπ.

7. Ὁ Τιπούκειτος ἐξεδόθη εἰς πέντε τόμους, ὡς σημειοῦται εἰς τὸ κείμενον, ὡς ἑξῆς: I (ἔκδ. C. Ferrini - I. Mercati, 1914), II (ἔκδ. Fr. Dölger, 1929), III, IV καὶ V (ἔκδ. Stephanina Hoermann, nata de Stepski-Doliva, καὶ Erwin Seidl, ἀντιστοίχως κατὰ τὰ ἔτη 1943, 1945 καὶ 1957). Ἐκ τῶν πολλῶν δημοσιευθεισῶν βιβλιοκρισιῶν βλ., μεταξὺ τῶν νεωτέρων, Ed. Volterra («Jura», 7, 1956, σσ. 295 ἐπ.), M. Amelotti («Studia et Documenta Historiae et Juris», 24, 1958, σσ. 368 ἐπ.), B. Sinogowitz («Byzantinische Zeitschrift», 52, 1959, σσ. 135 ἐπ.). Διὰ τὰ συναφῆ πρὸς τὸν Τιπούκειτον πολλὰ προβλήματα βλ. E. Seidl, Die Basiliken des Patzes, ἐν «Festschrift für Paul Koschaker», III (1939) σσ. 294-308, ἐπίσης Die Basilikenscholien im Tipoukeitos, ἐν «Byzantinische Zeitschrift», 44, (1951) σ. 534-540, ὡς καὶ II Tipukeitos e gli scolii dei Basilici, ἐν «Bulletino

Ἐκ τῶν προβλημάτων αὐτῶν, τὸ ἀφορῶν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄρον «*Τιπούκειτος*» ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Ἐπὶ μακρὸν οὕτω χρόνον εἶχε κρατήσῃ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ὄρος *Τιπούκειτος* ἦτο πράγματι τὸ κύριον ὄνομα τοῦ βυζαντινοῦ νομικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγγράψῃ τὸ πολύτιμον αὐτὸ ἔργον τοῦ 11ου αἰῶνος. Πατὴρ τῆς γνώμης αὐτῆς ἦτο ὁ ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης καταγόμενος Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παδούης κατὰ τὸν 17ον-18ον αἰῶνα καὶ συγγραφεὺς πολλῶν καὶ σημαντικῶν ἔργων εἴτε θεολογικῶν εἴτε τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Ἐκ τῶν ἔργων του αὐτῶν, σημαντικὸν μεταξὺ ἄλλων, ἦτο καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Praenotiones mystagogicae ex iure canonico κ.λπ.*» ἐκδοθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1697, εἰς τὸ ὁποῖον, ἐν μέσῳ ποικίλων θεολογικῶν καὶ κανονικῶν θεμάτων, σημειοῦται καὶ πλῆθος ὀνομάτων διασῆμων συγγραφέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπανειλημμένως καὶ ὁ «*νομομαθὴς Τιπούκειτος*» (*Tipucitus iurisconsultus, iurisconsultissimus κ.λπ.*). Οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ὑποτιθεμένου αὐτοῦ *Τιπουκείου*. Τὸν *Τιπούκειτον* ὅμως αὐτὸν δὲν διστάζει νὰ προβάλλῃ ὡς διάσημον βυζαντινὸν νομικόν. Καὶ ἡ γνώμη του αὕτῃ ἐπανελήφθη ἀκρίτως ὑπὸ πολλῶν μεταγενεστέρων, λ.χ. τοῦ Fabricius, τοῦ Assemanius, τοῦ Pohl, τοῦ Hoffmann, τοῦ Haubold, τοῦ Schoell κ.ἄ., ἀκόμη καὶ τοῦ Heimbach τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς παρεσύρθη ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν λάθος τοῦ Νικολάου Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Διότι ὄντως λάθος ἢ ἄπλοῦν ἐφεύρημα ἦτο, ὅτι ὁ *Τιπούκειτος* ὑπῆρξε βυζαντινὸς νομικός, δεδομένου ὅτι πράγματι οὐδέποτε ὑπῆρξε βυζαντινὸς τις νομικὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τιπούκειτος*, ἀλλ' ὁ ὄρος αὐτὸς συνετέθη ἐκ τῶν λέξεων «*τί, ποῦ, κεῖται*» καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς τίτλος τῆς βυζαντινῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος. Τοῦτο δ' ἀπέδειξε περικράνως ὁ Heimbach ὁ νεώτερος, ὅταν κατὰ τὰ ἔτη 1831 καὶ 1832 ἀντέγραψε τὸ χειρόγραφον τοῦ *Τιπουκείου* εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1835 ἀποκατέστησε τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα «*Ἀνέκδοτα*»⁸.

dell' Istituto di Diritto Romano», 18-19 N. S. (1956) σσ. 229-232. Βλ. ἐπίσης Hans Müller, Der 1. Titel des 20. Buches der Basiliken des Patzes in seinem Repertorium *Tipucitus*, (1940), ὅπου καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία. Πρβλ. δὲ καὶ Lothar Müller, Die Scholien zu Buch 21 Titel 1 der Basiliken (1966).

8. Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μύθου περὶ τοῦ νομομαθοῦς *Τιπουκείου* καὶ τὴν κατάρρευσιν αὐτοῦ βλ. Noailles, ἔ.ἀ., ἰδίως σσ. 183 ἐπ. μὲ πολλὰς πληροφορίας καὶ βιβλιογραφικὰς σημειώσεις. Βλ. καὶ Berger, ἔ.ἀ. (εἰς «*Bullettino κ.λπ.*», σσ. 280 ἐπ.).

Ὁ μῦθος τοῦ Νικολάου Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου περὶ τοῦ βυζαντινοῦ νομομαθοῦς Τιπουκείου εἶχεν οὕτω καταρρεύσει. Καὶ εἶχεν ὀριστικῶς ἀποκατασταθῇ ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὁ ὅρος Τιπούκειτος προήρχετο ἀπὸ τὰς λέξεις «*τί, ποῦ, κεῖται*», ἀκριβῶς ὅπως τοῦτο εἶχε σημειώσει ὁ βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Βατικανοῦ καὶ Ἑλλήν τὴν καταγωγὴν Λέων Allatius, ἥδη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀκριβῶς ἐπίσης, ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Treu κατὰ τὸ ἔτος 1893 δημοσιευθὲν βυζαντινὸν κείμενον, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀνάγεται εἰς τὸ β' ἡμῖς τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ὅπου περιγράφεται ὁ ἔλεγχος τῆς μαθήσεως τοῦ σπουδάζοντος νομικοῦ ὡς ἐξῆς: «... ἀνέγνως ἐξήκοντα βιβλία τῶν Βασιλικῶν; διήλθες τοὺς κώδικας..., τὰ δίγιστα; μετῆλθες τὸν Γαρίδην; ἠκριβώσω τὸν Τιπούκειτον; τὸ κατὰ στοιχεῖον ἐπιπόνως μετεχειρίσω; ἐχρήσω τῷ ὁδηγῷ; ὠμίλησας τῇ Πείρα τοῦ σοφωτάτου Ρωμανοῦ; ἀπλῶς ἅπαντας ἠρεύνησας τοὺς εἰς τὰ νόμιμα καταγινόμενους;». Καὶ ὅπου, εἰς τὸ βυζαντινὸν αὐτὸ κείμενον, εἰς ἄλλην χειρόγραφον παραλλαγὴν του, ὁ Τιπούκειτος δὲν ἀναγράφεται ὡς Τιπούκειτος, ἀλλ' ἀναλυτικῶς μὲ τὰς τρεῖς λέξεις «*τί, ποῦ, κεῖται*», ἀποδεικνυμένου οὕτως, ὅτι ἡ λέξις Τιπούκειτος δὲν ἦτο κύριον ὄνομα ἀγνώστου βυζαντινοῦ νομικοῦ, ἀλλ' ἦτο ὄντως σύνθεσις τῶν τριῶν αὐτῶν λέξεων⁹.

Δὲν ἦτο, λοιπόν, βυζαντινὸς νομικὸς ὁ Τιπούκειτος.

Ὁ ὅρος αὐτὸς ἐπλάσθη ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν τριῶν λέξεων «*τί, ποῦ, κεῖται*». Ἐτέθη δ' ὡς τίτλος τῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος, πιθανώτατα, ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ Α. Berger, οὐχὶ καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως της, ἀλλ' ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου ἀντιγραφέως τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον περιεσώθη εἰς τὸν μοναδικὸν ἐλληνικὸν χειρόγραφον κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 853 τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης¹⁰.

Ποῖος ὅμως ἦτο ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου;

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μᾶς ἔδωκε κατὰ τρόπον ἀσφαλῆ καὶ ἀποφασιστικόν, ἡ ὑπὸ τοῦ G. Mercati προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τοῦ τίτλου τῆς συλλογῆς εἰς τὸν βατικανὸν ἐλληνικὸν κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 853. Κατὰ τὸν G. Mercati, εἰς τὸν τίτλον ἀναγράφονται μετὰξὺ ἄλλων τὰ ἐξῆς. «*Τιπούκειτος γενόμενος παρὰ μ.... κριτοῦ τοῦ Πατζῆ ...*». Τὸ ὄνομα δὲ Πατζῆς ἢ Πατζὸς ἢ Πάτζος εἶναι ὄνομα γνωστοῦ βυζαντινοῦ νομικοῦ, ἀπαντώμενον ἰδίως εἰς σχόλια

9. M. Treu, Ein byzantinisches Schulgespräch, «Byzantinische Zeitschrift», 2 (1893) σσ. 96 ἐπ. Βλ. καὶ Mercati, πρόλογον εἰς Τιπούκειτον, I (1914) σ. XXX, ἰδίως δὲ Α. Berger, ἔ. ἀ. (εἰς «Buletтино κ. λ. π.», σσ. 277 ἐπ.).

10. Οὕτως ὀρθῶς Berger, ἔ. ἀ. (εἰς «Buletтино κ. λ. π.», σσ. 281 ἐπ.).

τῶν Βασιλικῶν, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς πρὸς τὸ κείμενόν των, ἀνταποκρίνονται σαφῶς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Τιπουκείου¹¹. Αὐτὸς οὗτος ὁ Πατζῆς (ἢ Πατζὸς) ἀναφέρει εἰς τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς του, ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γαριδᾶ («... ὁ μαῖστωρ μου ὁ Γαριδᾶς...»), τοῦ γνωστοῦ τούτου νομοδιδασκάλου καὶ σχολιαστοῦ τῶν μέσων τοῦ 11ου αἰῶνος¹². Πιθανῶς δ' ἀπόφοιτος τῆς περιφήμου Νομικῆς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις, ἐπανιδρύθη κατὰ τὸ 1045 ὑπὸ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, ὁ Πατζῆς ρητῶς ἀποκαλεῖται «κριτής» εἰς τὸν τίτλον τῆς συλλογῆς του. Τὴν συλλογὴν δὲ ταύτην, ἥτοι τὸν Τιπούκειτον, συνέταξεν ὁ Πατζῆς κατὰ τὰ ἔτη 1086-1091, ὅπως τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι μνημονεύει μόνον τὰς μέχρι τοῦ 1086 Νεαρὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ τινὰ δικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος, ἐκδοθεῖσαν κατὰ τὰ ἔτη 1090-1091, τὴν ὁποίαν ὁμως σημειώνει ὡς προσθήκην μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς συλλογῆς του¹³.

«Κριτής», λοιπόν, ἦτοι δικαστής, ἦτο ὁ Πατζῆς, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου, ὅπως τοῦτο σαφῶς καὶ ρητῶς προκύπτει ἀπὸ τὸν τίτλον τῆς συλλογῆς του εἰς τὸ σωζόμενον χειρόγραφον. Θὰ πρέπει δ' ἴσως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς κριτής,

11. Βλ. τὰ σχόλια Βασ. 2. 1. 1. («τέχνη τοῦ καλοῦ»), Βασ. 60. 37. 4. 7. («καὶ ἀντιτιθεῖσα»), Βασ. 60. 37. 67 («καὶ τὸν οἶνον παρείχε τοῖς πίνουσι»), Βασ. 60. 39. 11 («καὶ τὸ παρασχεῖν αἰτίαν φόνου»), Βασ. 60. 41. 47 («σχεδόν»). Εἰς τὰ τέσσαρα τελευταῖα σχόλια ὁ Πατζῆς ἀναφέρεται ὡς ὁ συγγραφεὺς των. Εἰς τὸ τελευταῖον γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματός του. Ἐν γένει περὶ τῶν σχολίων αὐτῶν καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὸν Τιπούκειτον τοῦ Πατζῆ, βλ. Mercati, πρόλογος εἰς Τιπούκειτον, I (1914), σσ. XXV ἐπ., ὡς καὶ Noailles, ἔ. ἀ. σ. 180.

12. Βλ. Τιπούκειτον 19. 4. 12. 79 verso (= Βασ. 19. 4. 12). Περὶ τοῦ Γαριδᾶ βλ. Heimbach, ἐν Ersch-Gruber, Encyclopädie κ.λπ., 86 (1868), σσ. 307 ἐπ. καὶ Prolegomena (Βασιλικά, VI, 1870), σσ. 197 ἐπ., Zachariae von Lingenthal, Geschichte κ.λπ. (3η ἐκδ., 1892), σ. 30, σημ. 28, σ. 31, H. Peters, Die oströmischen Digestenkommentare und die Entstehung der Digesten (Berichte ... der K. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Phil. hist. Klasse, τόμ. 65, Leipzig, 1913, τευχ. 1), σ. 23 καὶ σημ. 67. Ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ὁ νομομαθὴς Γαριδᾶς ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν κατὰ τὸν 11' αἰῶνα πατριάρχην Εὐστράτιον Γαριδᾶν (τὴν ταῦτισιν ταύτην ἀποκροεῖ ὁ Mortreuil, ἔ. ἀ. III, σσ. 468 ἐπ., ὅπου ὁ λόγος περὶ τοῦ νομομαθοῦς Γαριδᾶ).

13. Βλ. περὶ τούτων πάντων Heimbach, Prolegomena (Βασιλ. VI, 1870), σσ. 199 ἐπ., ἰδίως δὲ Mercati, Πρόλογον εἰς Τιπούκειτον, I (1914), σ. XXII-XXXIII, Noailles, ἔ. ἀ., σ. 180, N. Svoronos, La Synopsis Major des Basiliques et ses Appendices (1964), σσ. 151, 171 ἐπ., παρ' οἷς καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

ὁ Πατζῆς ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῶν «κριτῶν τοῦ βήλου» ἢ τῶν «κριτῶν ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου», ὅπως ἀπεκαλοῦντο οἱ ἀνώτεροι οὗτοι δικασταὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ¹⁴.

*Ὡτο ὅμως ὁ Πατζῆς μόνον «κριτής», ἢ μήπως ἔφερε καὶ ἄλλον τινὰ τίτλον διακρίσεως εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν τῆς ἐποχῆς του ;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀνέκυψε δι' ἐμὲ ἐκ τῆς ἐποπτείας τοῦ τίτλου τοῦ Τιπουκείου, ὅπου, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ α' τόμου ὑπὸ τοῦ G. Mercati, ὁ Τιπούκειτος φέρεται συνταχθεὶς «... παρὰ μ... κριτοῦ τοῦ Πατζῆ...». Ὁ G. Mercati συνεπλήρωσε τὸ γράμμα «μ», προσθέσας τὴν δίφθογγον «ου» καὶ ἀναγνώσας οὕτω «μου». Ἡ συμπλήρωσις ὅμως αὐτὴ οὔτε τὸν ἴδιον φαίνεται νὰ ἱκανοποίησε, διὰ τοῦτο δ' εἰς τὸν πρόλόγον του (σελ. XXIV, σημ. 1) διετύπωσε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ γράμμα «μ» δύναται ν' ἀποτελῇ ἀρχὴν βραχυγραφίας τοῦ ὀνόματος «μιχαήλ» ἢ «μανοῆλ».

Ὅμως, ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ τοῦ G. Mercati εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις καὶ ὥς τοιαύτη ἀναπόδεικτος !

Τολμῶ, λοιπόν, νὰ διατυπώσω καὶ ἐγὼ ἄλλην, ἴσως πειστικωτέραν, ὑπόθεσιν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐπιμάχου γράμματος «μ» τοῦ χειρογράφου. Καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν τολμῶ νὰ διατυπώσω, διότι τόσον ἡ ἀνάγνωσις τοῦ «μ» ὥς «μου», ὅσον καὶ ἡ συμπλήρωσις καὶ ἀνάγνωσις του «μιχαήλ» ἢ ὥς «μανοῆλ» μοῦ φαίνεται αὐθαίρετος.

Κατὰ τὴν ἰδικήν μου ὑπόθεσιν, τὸ γράμμα «μ», συμπληρούμενον μὲ κάποιαν εἰς τὸ σωζόμενον χειρόγραφον ἀποσβεσθεῖσαν βραχυγραφίαν δύναται νὰ σημαίνει «μυστικοῦ», ἥτοι ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς δύναται νὰ ἀναγράφη «μυστικοῦ κριτοῦ τοῦ Πατζῆ». Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην στηρίζω ἐν πρώτοις εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ὅρος «μυστικός κριτής», ἐὰν εἶναι ἀκριβής ἢ ἀνάγνωσις του, ἀπαντᾶται εἰς «βασιλικὸν πιττάκιον» τοῦ ἔτους 967, ἐκδοθὲν εἰς τὴν συλλογὴν ἐγγράφων τῶν Fr. Miklosich καὶ J. Müller ¹⁵. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ ἀνάγνωσις αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής, πάντως ὁ ὅρος «μυστικός», ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ ὅροι «μυστογράφος» καὶ «μυστικὴ ὑπηρεσία», ἀπαντῶνται συχνὰ εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα τῆς κρισίμου διὰ τὸ θέμα μας ἐποχῆς, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 9ου, 10ου καὶ 11ου αἰῶνος. Ὁ «μυστικός» ἦτο οὕτως ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἔμπιστος γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκτοτε

14. Βλ. περὶ τούτων N. Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles (1972), σσ. 322 ἐπ., μὲ πηγὰς καὶ βιβλιογραφίαν.

15. Fr. Miklosich - J. Müller, Acta et Diplomata graeca medii aevi, IV (1871), σσ. 307 ἐπ., περὶ οὗ ἤδη Zachariae von Lingenthal, Geschichte κ.λπ. (3η ἔκδ., 1892), σ. 360, σημ. 1270.

δέ, καὶ δὴ καὶ κατὰ τοὺς ἀκολουθήσαντας αἰῶνας, ὁ «μυστικός» ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ «σεκρέτου». Καὶ ἦτο συχνότατα νομικός, ἐμπεπιστευμένος καὶ μέ τινα δικαστικά καθήκοντα, — ὅπως, ἄλλως τε, νομικός ἦτο, φαίνεται καὶ ὁ «μυστογράφος»¹⁶.

Κατ' ἀκολουθίαν, ὁ τίτλος τοῦ «μυστικοῦ», τίτλος σημαίνων τῆς βυζαντινῆς ἱεραρχίας, δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ συνεδέετο πρὸς τὸ λειτούργημα τοῦ «κριτοῦ». Καὶ συνεπῶς, δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ γράμμα «μ» τοῦ τίτλου τοῦ Τιπουκεῖτου νὰ ὑπεδήλωνε ἀποσβεσθεῖσαν τινα βραχυγραφίαν τῆς λέξεως «μυστικοῦ» εἰς τρόπον, ὥστε τὰ εἰς τὸν τίτλον τοῦ Τιπουκεῖτου ἀναγραφόμενα νὰ πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν ὡς ἑξῆς : « . . . παρὰ μυστικοῦ κριτοῦ τοῦ Πατζῆ ».

Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι, ὅπως πιστεύω, βάσιμος, τότε ὁ Πάτζος ἢ Πατζῆς, ὁ συντάκτης τοῦ Τιπουκεῖτου, δὲν ἦτο μόνον σχολιαστής τῶν Βασιλικῶν, ἀλλ' ἦτο καὶ «κριτὴς» καὶ «μυστικός», ἦτοι σημαίνων τιλοῦχος τῆς βυζαντινῆς ἱεραρχίας. Καὶ ἡ βάσιμος, ὅπως πιστεύω, ὑπόθεσις αὕτη τὸν τοποθετεῖ εἰς τὴν ἀρμόζουσαν διακεκριμένην θέσιν εἰς τὴν βυζαντινὴν νομικὴν φιλολογίαν.

III

Παρεσύρθη κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτὴν εἰς ἀναζητήσεις, ἐρεῦνας, ἀκόμη καὶ εἰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι μὲ ἀπεμάκρυναν τοῦ κυρίου στόχου, ἦτοι τῆς διερευνήσεως τῆς σχέσεως, ἡ ὁποία τυχὸν ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ «Κειτουκεῖτου» τῶν

16. Βλ. περὶ τούτων, πλὴν τῶν εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν παραπεμπομένων, καὶ Fr. Dölger, *Byzantinische Diplomatie* (1956), σ. 64, σημ. 299, Fr. Dölger - J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, I (1968), σ. 62 (καὶ β' ἑλληνικὴν ἔκδοσιν ὑπὸ 'Ι. Καργιαννοπούλου, *Βυζαντινὴ Διπλωματική*, Α'. Αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, *Θεσσαλονίκη*, 1972, σσ. 126, 132, ἰδίως σ. 153). Βλ. ἐπίσης N. Oikonomides, ἔ. ἀ., σσ. 324 ἐπ. Ἐπίσης Πεῖραν Ρωμανοῦ 38.5 καὶ 65.1 (*Jus Graecoromanum*, ἔκδ. Zachariae, I, 1856, σσ. 165, 274 = ἔκδ. Ζέπων, 4, 1931, σσ. 150, 239), Γ. Ἀ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων κ.λπ.*, 2 (1852), σ. 386, 5 (1855), σ. 366, ὡς καὶ Μ. Ψελλὸν εἰς Κ. Σάθα *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, 5 (1876), σ. 206 («μυστογράφος»), σ. 214 («μυστικὴ ὑπηρεσία», σ. 358 (τῷ μυστικῷ)). Πρβλ. καὶ τὸν Πατριάρχην Νικόλαον τὸν «μυστικόν» (ἤδη κατὰ τὸν θ' - ι' αἰῶνα). Περὶ τοῦ λειτουργήματος τοῦ «μυστικοῦ» εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν βλ. καὶ Ψευδο-Κωδινὸν (ἔκδ. J. Verpeaux, *Pseudo-Kodinos, Traité des Offices*, 1966), σσ. 138 (στίχ. 11), 300 (στίχ. 23), 305 (στίχ. 17), 307 (στίχ. 20-21), 309 (στίχ. 15), 321 (στίχ. 50), 335 (στίχ. 62), 344 (στίχ. 30), 347 (στίχ. 30), ὡς καὶ σσ. 160 (στίχ. 11) καὶ 179 (στίχ. 5-6).

Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ «Τιπουκείου» τοῦ κριτοῦ, ἢ μυστικοῦ καὶ κριτοῦ, Πατζίη. Ἦτο ὅμως ἀναγκαία ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις, διὰ νὰ δυνήθωμεν νὰ διερευνήσωμεν ἀνετώτερον τὴν σχέσιν αὐτήν.

Ἡ γνώμη, ὅτι ὁ βυζαντινὸς Τιπούκειτος προέρχεται εἴτε ἡχητικῶς εἴτε καὶ κατ' ἐννοίαν ἀπὸ τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν, δὲν εἶναι γνώμη νέα. Ἡ δ' ἱστορία τῆς ἀνατρέχει εἰς περασμένους αἰῶνας καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν εἴτε δόκιμοι εἴτε ἀδόκιμοι ἐρμηνεῖαι ἢ παρερμηνεῖαι.

Ἡ ἱστορία ἤρχισεν ἀπὸ μίαν φιλοπαίγμονα παρατήρησιν τοῦ Κουϊάκιου, τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύθη ὁ Suaresius, διὰ νὰ παραλληλίσῃ τὸν Τιπούκειτον πρὸς τὸν Κειτούκειτον.

Ὁ Ἰάκωβος Κουϊάκιος (ὁ Jacques Cujas), ὁ διάσημος Γάλλος νομομαθὴς καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, βαθὺς δὲ γνώστης καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, συνέγραψεν ὡς γνωστόν, πολλὰ βιβλία ἐρμηνευτικά τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ἐξέδωκε ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ κείμενα μὲ πολλὰ σχόλια, γενικῶς δὲ προήγαγε τὰς οὐμανιστικὰς μελέτας τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὸ βιβλίον του, λοιπόν, *Observationes et Emendationes*, δημοσιευθὲν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1566 καὶ ἐφεξῆς, ὁ Κουϊάκιος ἐρμηνεύει τὸ χωρίον *Dig. 33. 6. 9*, ὅπου ὁ Οὐλπιανὸς διερωτᾶται τί δύναται νὰ θεωρῇται οἶνος καὶ διὰ μακρῶν μνημονεύει τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὸν ποτὰ (ζῦθον, ὑδρόμελι, οἶνόμελι, σταφιδίτην, κυδώνειον, ὄξος κ.λπ.). Ὁ Κουϊάκιος ἀποδίδει εὐσυνειδητῶς τὰς διακρίσεις τοῦ Οὐλπιανοῦ. Ἐξωργισμένος ὅμως ἀπὸ τὰς πολλὰς αὐτὰς διακρίσεις, προσθέτει: «haec sufficiunt ut appareat quam jure ab Athenaeo Ulpianus κειτούκειτος ὀνοματοθήρας appelletur», ἥτοι «ταῦτα ἀρκοῦν διὰ νὰ φανῇ πόσον δικαίως ὁ Οὐλπιανὸς ὠνομάσθη «κειτούκειτος ὀνοματοθήρας» ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου»¹⁷. Ὁ Κουϊάκιος οὕτως ἐταύτισεν, ὥς μὴ ὄφειλε, τὸν Οὐλπιανὸν τῶν Δειπνοσοφιστῶν πρὸς τὸν διάσημον ρωμαῖον νομομαθὴ Δομίτιον Οὐλπιανόν. Πέραν ὅμως αὐτοῦ, ἡ ἀνακριβὴς αὐτὴ φιλοπαίγμων κατὰ τοῦ νομομαθοῦς Οὐλπιανοῦ ὀργή του ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ προκύψῃ, περαιτέρω καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του, ὁ θρύλος τῆς συνδέσεως τοῦ βυζαντινοῦ Τιπουκείου πρὸς τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου.

17. J. Cuiacius, *Observationum et Emendationum libri XXVIII* (ἐκδ. ἀπὸ τοῦ 1566, ἐξ ὧν τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία ὑπὸ Pithou), βιβλ. 24, κεφ. 39 ἐν τέλει (βλ. Noailles, ἔ. ἀ, σ. 181).

Τὴν σύνδεσιν αὐτὴν ἐπεχείρησεν, ἔστω καὶ ὄχι ἀπολύτως σαφῶς, πρῶτος ὁ J. M. Suaresius, ἐπίσκοπος τῆς Vaison (τοῦ παλαιογαλλικοῦ Comtat Venaissin), ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἔτος 1637 ἐδημοσίευσεν εἰς Ρώμην τὸ ἔργον τοῦ Notitia Basilicorum, ὅπου συνέλεξεν ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ γνωστὰ κείμενα, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Βασιλικῶν καὶ τῶν χειρογράφων τῶν. Τὸ ἔργον αὐτὸ περιέχει πολλὰ λάθη. Μεταξὺ δὲ τῶν λαθῶν αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ ἀνακριβὴς κατάλογος περὶ τῶν Βασιλικῶν, ὁ ὁποῖος τάχα περιείχετο καὶ εἰς ἄλλα χειρόγραφα τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἰδίως δὲ καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «*τιπούκειτος γενόμενος*»¹⁸. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Suaresius, ἀφοῦ ἐσημείωσε τὸν Τιπούκειτον, προσέθεσεν, ἄλλως τε χωρὶς ἰδιαίτερον τινα λόγον, ὅτι καὶ ὁ Κουϊάκιος ἐθεώρησε τὸν Οὐλπιανὸν ὡς «*κειτούκειτον ὀνοματοθήραν*», παρέπεμψε δ' εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τῶν *Observationes* τοῦ Κουϊακίου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἔγινε λόγος προηγουμένως.

Μὲ τὴν παρατήρησιν αὐτὴν τοῦ Suaresius, ὁ Κειτούκειτος καὶ ὁ Τιπούκειτος διὰ πρῶτην φορὰν συνεδυσάσθησαν, ἔστω καὶ χωρὶς νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ ὅρος Τιπούκειτος προῆλθεν ἀπὸ τὸν ὅρον Κειτούκειτος. Ὅπως γράφει ὁ P. Noailles εἰς τὴν σχετικὴν ὥραιαν μελέτην του, ὁ Suaresius παρέθεσεν ἄδεξιῶς τὴν παραπομπὴν τοῦ Κουϊακίου παραλλήλως πρὸς τὴν μακρυνὴν ἀναλογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Τιπουκείου¹⁹. Κατὰ τὸν τρόπον ὅμως αὐτὸν ὁ θρυλὸς τῆς παραλληλίσσεως τῶν δύο ὀρων ἀπέκτησε τὴν ἀπαρχὴν καὶ θεμελίωσιν του, διὰ νὰ διαιωνισθῇ περαιτέρω μέσῳ τῶν μεταγενεστέρων ἐρμηνευτῶν, ὅσων ἐπανάλαβον τὰς παρατηρήσεις εἴτε τοῦ Κουϊακίου εἴτε τοῦ Suaresius²⁰.

Εἰς τὴν ἄλυσιν αὐτὴν τῶν μεταγενεστέρων τούτων ἐρμηνευτῶν, τελευταῖος, ἀλλὰ καὶ σαφὴς καὶ διάσημος κρῖκος ὑπῆρξεν ὁ πολὺς βυζαντινολόγος Κάρολος Krumbacher, ὁ ὁποῖος παρεμπιπτόντως μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀδιστακτικῶς ἐσημείωσεν εἰς τὸ κλασσικὸν βιβλίον του περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ὅτι

18. J. M. Suaresius, *Notitia Basilicorum* (Roma, 1637), ἀναδημοσιευόμενον καὶ ὑπὸ C. A. Fabrotus, *Βασιλικά I* (Παρίσιοι, 1647), πρόλογος σ. *** III ἐπ. ὑπὸ τὸν τίτλον: *Notitia Basilicorum ad Urbanum VIII. Pontif. Max.*, a Josepho Maria Suaresio praeposito Avenionensis nunc autem Episcopo Vasionensi. Περὶ τοῦ J. M. Suaresius (Suarez) βλ. καὶ Mortreuil, ἔ.ἀ., II (1844), σ. 236, Noailles, ἔ.ἀ. σ. 183 κ. ἄ.

19. Βλ. Noailles, ἔ.ἀ., σ. 183, ὅπου καὶ λεπτομερὴς ἀνάλυσις τοῦ θέματος.

20. Οὕτως ὁ J. Assemanius, *Bibliotheca Juris Orientalis canonici et civili*, II (Roma, 1762), σσ. 502 ἐπ., ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπὸ τοῦ Noailles, ἔ.ἀ., σσ. 189 ἐπ. σημειούμενοι.

ὁ Τιπούκειτος συνδέεται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου μαρτυρουμένην χλευαστικὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ρήτορος Οὐλπιανοῦ «Κειτούκειτος»²¹.

Ὁ θρύλος τῆς προελεύσεως τοῦ Τιπουκείου ἀπὸ τὸν Κειτούκειτον εἶχεν οὕτω περιβληθῇ τὸ κῦρος τοῦ μεγάλου βυζαντινολόγου τοῦ Μονάχου. Καὶ τὸ κῦρος αὐτὸ τοῦ Κ. Krumbacher ἤρχετο νὰ ἐπιβεβαιώσῃ μετὰ χρόνους μακροῦς, ὅσα εἶχον ἀφίσει νὰ διαφανοῦν ὁ Suaresius καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐρμηνευταὶ τῶν δύο καὶ πλέον τελευταίων αἰώνων!

Ὅμως, οὔτε τὸ κῆρος τοῦ Κ. Krumbacher οὔτε ἡ ἡχητικὴ καὶ ἄλλη συνάφεια τοῦ Τιπουκείου πρὸς τὸν Κειτούκειτον ἠδυνήθησαν ν' ἀνακόψουν τὴν ἀναπόφευκτον κριτικὴν ἀνάλυσιν. Καὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, δριμύς προεβλήθη ὁ ἀντίλογος.

Ὁ Ἀδόλφος Berger, ὁ πολὺς ρωμαϊστὴς καὶ βυζαντινολόγος, εἰς μελέτην του δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1945 καὶ ἀναδημοσιευθεῖσαν κατὰ τὸ 1951, ὑπεστήριξε μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὁ ὄρος Τιπούκειτος νὰ προῆλθεν ἐκ μιμήσεως τοῦ ὄρου Κειτούκειτος. Καὶ τοῦτο διότι: α) εἶναι ἀπίθανον ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου νὰ ἔδωκεν ὡς τίτλον τῆς συλλογῆς του, ἔργου σοβαροῦ καὶ σπουδαίου, ὄρον παρηχοῦντα τὸ ἀστεῖον παρωνύμιον τοῦ σχολαστικοῦ νομικοῦ τῶν Δειπνοσοφιστῶν· β) Ὁ Κειτούκειτος ἦτο περιπαικτικὸν παρωνύμιον προσώπου, ἐνῶ ὁ Τιπούκειτος ἦτο σύνθεσις λέξεων ποὺ δὲν εἶχον σχέσιν μὲ τὸ πρόσωπον ἀλλὰ μὲ τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος βεβαίως δὲν ἐσκόπησε νὰ περιπαίξῃ τὸ σοβαρόν του αὐτὸ ἔργον· γ) οἱ ἀγνοοῦντες τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσουν τὴν σημασίαν τοῦ βυζαντινοῦ Τιπουκείου· καί, τέλος, δ) οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ παρωνύμιον Κειτούκειτος ἐπέζησε τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἐπὶ ἑννέα αἰῶνας, μέχρις ὅτου ἀναβιώσει ὡς Τιπούκειτος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος²².

Σοφὸς ὁ Ἀδόλφος Berger, σοφὰ προέβαλεν ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς γνώμης, ὅτι οἱ ὄροι Κειτούκειτος καὶ Τιπούκειτος συνδέονται πρὸς ἀλλήλους!

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀνταντίλογος δὲν εἶναι ἀδύνατος!

Διότι, πράγματι, διὰ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Α. Berger, τὸν ὄρον Τιπούκειτος δὲν ἔδωκεν ὁ συγγραφεὺς του Πατζῆς, ἀλλ' ὅπως

21. K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur (2^a ἐκδ., 1897), σ. 607 (καὶ ἑλληνικὴ μετάφρασις Γ. Σωτηριάδου, II, 1900, σ. 397 ἐπ.). Ὡς πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Κ. Krumbacher βλ. καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μ. Treu, ἔ.ἀ. σ. 103.

22. Ad. Berger, ἔ.ἀ. (ἐν «Bullettino κ.λπ.») ἰδίως σ. 285.

ὁ ἴδιος ὁ Berger ὀρθῶς ὑπεστήριξε κάποιος ἀντιγραφεὺς, ὡς τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν δύο χειρογράφων τοῦ τέλους τοῦ 11ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1893 ὁ Μ. Treu καὶ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς μαθήσεως τοῦ σπουδάζοντος νομικοῦ, ὅπως ἐσημειώθη προηγουμένως²³. Τίποτε δὲν ἀποκλείει, ὁ ἄγνωστος αὐτὸς ἀντιγραφεὺς νὰ ἦτο εὐπαίδευτος καὶ νὰ ἐγνώριζε τοὺς Δειπνοσοφιστὰς καὶ τὸ παρωνύμιον τοῦ Κειτουκείου, τὸ ὁποῖον καὶ νὰ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν σύνθεσιν τῆς λέξεως Τιπούκειτος, ἐμπνευσθεὶς ἀπὸ τὴν συνάφειαν τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων *κεῖται*, *οὐ κεῖται* (διὰ τὸν Κειτούκειτον) καὶ *αὐτὸς, ποῦ, κεῖται* (διὰ τὸν Τιπούκειτον). Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς αὐτὸς ἔζησε κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὅταν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐσημειοῦτο ἀνθήσις τῆς σπουδῆς τῶν κλασσικῶν γραμμάτων. Καὶ πρὸ παντὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν εἶχεν ἐπανιδρυθῇ τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου, κατὰ τὸ 1045) εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον διδάξει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης καὶ πληθὺς ἄλλων ἐμπνευσμένων σοφῶν καὶ ἐραστῶν τῶν ἑλληνικῶν κλασσικῶν γραμμάτων²⁴. Ἡ δ' ἀπόστασις τῶν ἐννέα αἰώνων ἢ ὁποῖα χωρίζει τὸν Κειτούκειτον τοῦ

23. Βλ. ἀνωτ. σημ. 9 καὶ 10.

24. Ἡ βιβλιογραφία περὶ τῆς πνευματικῆς ἀνθήσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα εἶναι πλουσία. Βλ. λ.χ. Fr. Fuchs, Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter (Byzantinisches Archiv, VIII, 1926), J. M. Hussey, Church and Learning in the Byzantine Empire, 867-1185 (Oxford, 1937) καὶ The Byzantine Empire in the Eleventh Century κ.λπ., εἰς «Transactions of the Royal Historical Society», 4th Series, 32 (1950), σσ. 71 ἐπ. Πρβλ. καὶ Κ. Μπόνη, Ἰωάννης Ξιφιλῖνος κ.λπ. (1937), σσ. 18 καὶ 43 ἐπ., ὡς καὶ Lothar Müller, ἔ.δ. σ. 6. Βλ. ἐπίσης L. Bréhier, Le Monde Byzantin, III, La Civilisation Byzantine (Paris, 1950), σσ. 470 ἐπ., ἰδίως δὲ καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ, Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071 (Ἀθήναι, 1972), σσ. 511 ἐπ., ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Νῦν βλ. καὶ τὸν ὀγκώδη τόμον Travaux et Mémoires, 6, Recherches sur le XIe siècle (Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Paris, 1976), ὅπου πολλὰ εἰδικὰ μελέται, ἐξ ὧν βλ. ἰδίως N. Oikonomidès, L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin au XIe siècle, 1025-1118 (σσ. 125-152), W. Conus-Wolska, Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque (σσ. 223-243), ὡς καὶ ἄλλας ἐνδιαφερούσας μελέτας τῆς H. Ahrweiler (σσ. 94-124), τοῦ R. Brownig (σσ. 219-222), τοῦ J. Lefort (σσ. 265-303), τοῦ J. Gouillard (σσ. 305-324), τοῦ J. Grosdidier de Matons (σσ. 325-349) κ.λπ. Τὸ κείμενον τῆς Νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου ἐδημοσιεύθη ἐκ τῆς ἐκδόσεως Ἱ. Α. Βαλαωρίτου εἰς Ἱ. καὶ Π. Ζέπον, Jus Graecoro-

Ἀθηναίου ἀπὸ τὸν βυζαντινὸν Τιπούκειτον ὅχι μόνον δὲν ἦτο μακρά, ὅπως υποστηρίζει ὁ A. Berger, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἦτο μικροτέρα τῶν δεκατεσσάρων αἰώνων οἱ ὅποιοι χωρίζουν τὸν Κειτούκειτον τοῦ Ἀθηναίου ἀπὸ τὴν μνεΐαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κουϊάκιου εἰς τὴν Δύσιν. Διότι, πράγματι, εἶναι δύσκολον νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὸν Berger υποστηρίζοντα, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὁ Κειτούκειτος ν' ἀνεβίωσε μετὰ ἑννέα αἰῶνας ὥς Τιπούκειτος. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Κειτουκείου εἶχεν ἐπιβιώσει μετὰ δεκατέσσαρας αἰῶνας εἰς τὸν Κουϊάκιον, εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Διὰ τὴν νὰ μὴ εἶχεν ἐπιβιώσει μετὰ ἑννέα αἰῶνας καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς περίοδον ἀκριβοῦς τῆς σπουδῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων; Τοῦτο δὲ τόσον μᾶλλον, ὅσον τοὺς Δειπνοσοφιστὰς ἐγνώρισαν καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος (6ος αἰὼν) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος (10ος αἰὼν) καὶ ὁ Σουΐδας (Σούδα, πιθανῶς 10ος αἰὼν), ὅπως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἐκδόσεις²⁵.

Βεβαίως, πάντα ταῦτα εἶναι ὑποθέσεις καὶ στηρίζονται εἰς ἐπιχειρήματα στερούμενα πλήρους ἀποδείξεως. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ ἀντίθετος γνώμη δὲν εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις στηριζομένη εἰς ἐπιχειρήματα ἀναπόδεικτα;

Εἰς κάθε ἱστορικὴν ἀναζήτησιν, ὅταν στερούμεθα σαφῶν ἀποδείξεων, εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ καταφεύγωμεν εἰς ὑποθέσεις στηριζομένας εἰς ἀπλᾶς ἐνδείξεις. Τοῦτο δὲ κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ συμβῇ καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τὸ ὅποιον μᾶς ἀπασχόλησε.

Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτό, τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τῆς ἐνδεχομένης προελεύσεως τοῦ βυζαντινοῦ ὄρου «Τιπούκειτος» ἀπὸ τὸν «Κειτούκειτον» τῶν Δειπνοσοφιστῶν, αἱ ἐνδείξεις εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, θετικαὶ διὰ μίαν τοιαύτην προέλευσιν. Κατ' ἰσχυρὰν ὑπόθεσιν ὁ βυζαντινὸς Τιπούκειτος ὄντως ἐπλάσθη καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κειτουκείου τῶν Δειπνοσοφιστῶν. Τόσον δὲ τὸ ἡχητικὸν ὅσον καὶ τὸ ἐννοιολογικὸν συναίσθημα ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν τὴν συνάρτησιν τῶν λέξεων «κεῖται, οὐ κεῖται» καὶ «τί ποῦ, κεῖται», ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν ὁποίων προέκυψαν ἀντιστοίχως καὶ ὁ Κειτούκειτος καὶ ὁ Τιπούκειτος. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν τολμῶ

manum, τόμ. Α' (1931), σσ. 618 ἐπ. (ἐνθα καὶ μνεΐα τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων), εἴτα δὲ μετὰ πλουσίων ἐρμηνευτικῶν σχολίων ὑπὸ A. Salac, Novella Constitutio saec. XI Medii κ.λπ. (Πράγα, 1954, ἔκδ. Τσεχοσλοβακικῆς Ἀκαδημίας). Ἐπὶ τῆς Νεαράς ταύτης (ἔ. 1044 ἢ 1045) βλ. W. Conus-Wolska, ἔ.ἀ. πρβλ. δὲ καὶ Π. Ζέπου, Περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Διδασκάλου τοῦ Δικαίου, «Ἐφημερίς Ἑλλήνων Νομικῶν», 41 (1974), σσ. 337-341 καὶ «Ἐπίσημοι Λόγοι κατὰ τὸ ἔτος 1973-1974» (ἔκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1977), σσ. 245-253.

25. Βλ. λ.χ. Ch. B. Gulick, ἔκδ. Δειπνοσοφιστῶν, ἔ.ἀ., I (1961), σ. XVII.

ἐν τέλει νὰ συμφωνήσω πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, ἐνισχύων τὴν σοφίαν του μὲ ὅσα ἐσημείωσα καὶ ἀφιερῶνων εἰς αὐτὸν ὅσα ἐπραγματεύθην μὲ εἰλικρινῇ ἀγάπην καὶ βαθύτατον σεβασμόν, διὰ τὴν διὰ βίου πολύτιμον συμβολὴν του εἰς τὴν ἀνερεῦνησιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ δικαίου.

R É S U M É

L'auteur examine dans sa communication la relation éventuelle qui existe entre les termes «*Keitoukeitos*» et «*Tipoukeitos*». Le mot «*Keitoukeitos*» est un sobriquet attribué au juriste Ulpien qui est un des principaux participants au «*Banquet des Sophistes*» d'Athénée (fin du 2e siècle), tandis que «*Tipoukeitos*» est le titre de la collection byzantine bien connue de la fin du 11e siècle. La communication est dédiée à M. Georges Maridakis, qui a attiré l'attention de l'auteur sur le mot «*Keitoukeitos*» et qui, il y a cinquante ans, fut professeur de l'auteur à la Faculté de Droit de l'Université d'Athènes.

Dans la première partie de sa communication, l'auteur, en exposant le contenu du «*Banquet des Sophistes*» d'Athénée, hésite d'accepter l'opinion qu'Ulpien, — le participant du Banquet surnommé *Keitoukeitos* —, est Ulpien, le fameux juriste romain qui a été assassiné par les prétoriens en 228.

La deuxième partie de la communication est dédiée au *Tipoukeitos* byzantin. L'auteur rappelle la valeur de cette collection byzantine pour compléter les lacunes du texte des *Basiliques* de Léon le Sage et pour l'histoire de la littérature byzantine en général. Il énumère les tentatives d'édition plus anciennes du *Tipoukeitos* et analyse son édition critique récente. Il rappelle que le terme *Tipoukeitos* fut la synthèse des mots «*τί, ποῦ, κεῖται*», et pas le nom d'un juriste byzantin, ainsi que Nicolas Comnène Papadopoulos l'avait faussement soutenu vers la fin du 17e siècle. Auteur de *Tipoukeitos* fut le juge Patzés, ainsi qu'il a été prouvé par G. Mercati, qui, en collaboration avec C. Ferrini, a publié en 1914 le premier volume de cette collection. Pourtant, en examinant le titre de *Tipoukeitos*, où apparaissent les mots «*τιπούκειτος γενόμενος . . . παρὰ μ . . . κριτοῦ τοῦ Πατζῆ . . .*», l'auteur rejette la lecture «*μου*» (ou «*Μιχαήλ*» ou «*Μανουήλ*») que G. Mercati a proposé pour compléter la lettre

«μ...», et propose la lecture «μυστικοῦ». D'après l'auteur, Patzés fut non seulement «κριτής» mais «μυστικὸς κριτής», c.-à.d. qu'il avait ce titre de haut dignitaire qu'était le «μυστικὸς κριτής» à Byzance au 11e siècle.

Dans la dernière partie de sa communication, l'auteur examine la relation éventuelle qui existe entre les termes Keitoukeitos et Tipoukeitos. Il donne un exposé et discute les opinions soutenues par Jean Cujas, par J. M. Suaresius et autres, ainsi que par K. Krumbacher, P. Noailles et Ad. Berger, pour conclure que selon toute probabilité le mot byzantin Tipoukeitos a été créé à l'image et au sens du mot Keitoukeitos, — une conclusion soutenue par plusieurs arguments, qui prouvent la survivance du terme Keitoukeitos jusqu'au 11e siècle à Byzance et qui permettent l'admission de l'opinion que le copiste byzantin qui a inventé le terme Tipoukeitos connaissait le terme Keitoukeitos du Banquet des Sophistes d'Athénée.
